

ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 341.3:342.7

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.06>

Юрій Феодосійович Іванов,

кандидат юридичних наук, доцент,
Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини,
відділ права на працю (начальник);

 <https://orcid.org/0000-0002-6947-7873>,
e-mail: drivanov@ukr.net;

Майя Вікторівна Іванова,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
організаційний відділ (науковий співробітник);

 <https://orcid.org/0000-0003-0243-3478>,
e-mail: ivanova@nbuv.gov.ua

ДОДЕРЖАННЯМ ТРУДОВИХ ПРАВ ОСІБ, ЩОДО ЯКИХ ВСТАНОВЛЕНО ФАКТ ПОЗБАВЛЕННЯ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Розкрито механізм дотримання трудових прав осіб, щодо яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Констатовано невиконання російською федерацією міжнародних норм, якими забороняється затримання, утримання, неповідомлення про утримання цивільного населення. Зауважено, що недотримання норм міжнародного гуманітарного права з боку російської федерації призводить до неможливості захисту цивільних осіб відповідно до міжнародних стандартів через відсутність процесуальних механізмів. Встановлено неможливість належним чином реалізувати гарантовані Конституцією України трудові права працівників, які стали цивільними заручниками. Акцентовано на законодавчих прогалинах, які не дозволяють цивільним заручникам реалізувати гарантоване право на зарахування страхового стажу. Наголошено на схожості проблем цивільних заручників із безвісти зниклими, оскільки одна категорія осіб може переходити в іншу й навпаки. Доведено необхідність розширення трудових прав цивільних заручників шляхом гарантування виплати заробітної плати. Виявлено відсутність органу державної влади, який займався би пошуком цивільних заручників.

Ключові слова: конституційні права, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, омбудсман, міжнародне гуманітарне право, цивільні заручники, трудові права, працівники.

Постановка проблеми

Під час збройної агресії з боку російської федерації мають місце непоодинокі випадки зникнення цивільних осіб, подальша доля яких невідома. Ця проблема існує з 2014 року, однак після початку повномасштабного вторгнення це явище набуло масового характеру.

З 2016 року українська громадська організація «Медійна ініціатива за права людини» досліджує факти затримання цивільних громадян в окупації. За її даними, до 24 лютого 2022 року на окупованих територіях Луганської та Донецької областей утримувався 301 громадянин України, серед яких були як військовослужбовці, так і цивільні, підозрювані в шпигунстві, організації диверсій або терористичних актів. За період тимчасової окупації Криму було зафіксовано 241 політичного в'язня та переслідуваного у кримінальних справах, серед них 172 – представники корінного кримськотатарського народу¹.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Омбудсман України) констатує, що на початку 2024 року вдалося повернути до України 147 цивільних заручників. За неофіційними даними, росія утримує в полоні близько 28 тисяч цивільних українців. За словами Омбудсмана України, рф свідомо порушує міжнародне право, яке забороняє затримувати цивільних. Можливо, вона робить це для того, щоб перетворити цивільних українців на обмінний фонд та міняти їх на своїх військових, але Україна не може це робити, бо це є порушенням норм міжнародного приватного права [1]. Омбудсман України звертає увагу, що всі цивільні заручники перебувають у неналежних умовах утримання, їм не надається медичне забезпечення, а для того, щоб отримати їжу, засоби особистої гігієни й задовольнити базові природні потреби, вони повинні працювати не менше 12 годин на день, у них немає можливості отримувати передачі від рідних, а також підтримувати з ними зв'язок. Всі вищезначені дії є порушенням положень Мінімальних стандартних правил поводження з в'язнями, прийнятих у 1955 році Конгресом ООН з профілактики злочинності й поводження з в'язнями².

---

¹ Свавільні затримання та захоплення цивільних заручників у північних регіонах України: Аналіз задокументованих свідчень // Медійна ініціатива за права людини : сайт. URL: https://mipl.org.ua/wp-content/uploads/2023/10/i-doc_ua_intercative-full.pdf (дата звернення: 29.07.2024).

² Українці борються за незалежність, а ми боремося за права українців // Омбудсман України : офіц. сайт. URL: https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/Рік_змін_Будуємо_сильну_інституцію_в_умовах_воєнного_стану_UKR.pdf (дата звернення: 29.07.2024).

З початку повномасштабного вторгнення рф щодо порушень міжнародного права під час конфлікту в Україні Організація з безпеки і співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) чотири рази задіяла Московський механізм (Московський механізм – це формальна процедура, встановлена в рамках ОБСЄ, що полягає у створенні короткострокової місії зі встановлення фактів відповідно до сформульованих завдань; підготовки звіту з конкретних питань та рекомендації щодо їх вирішення). Було встановлено, що з лютого 2014 року тисячі мирних громадян України рф позбавила волі безпосередньо через свої органи або через своїх довірених осіб у так званих ДНР/ЛНР. З початку повномасштабної агресії затримання цивільних заручників було задокументовано в усіх регіонах України, які перебували під тимчасовою окупацією рф. Відсутність законних підстав для утримання цивільних заручників призводить додатково до негативних наслідків через відсутність процесуальних гарантій, які передбачені міжнародними стандартами для захисту від таких затримань [2]. Про затримання цивільних осіб рф не повідомляє, не надає їм відповідного статусу. Як наслідок, цивільний заручник позбавляється волі без пояснення причин затримання, не може його оскаржити, а також не має можливості повідомити про нього.

У Доповіді Управління Верховного Комісара ООН з прав людини щодо ситуації із правами людини в Україні зауважено, що з 1 березня по 31 травня 2024 року відбувалась активізація військових операцій рф з метою захоплення нових територій України, що призвело до збільшення жертв серед цивільних осіб. На тимчасово окупованих територіях рф посилила тиск на українців задля отримання ними російського громадянства; здійснює катування й жорстоке поводження, зокрема сексуальне насильство, фіксується збільшення цивільних осіб, які утримуються в рф¹.

Стан дослідження проблеми

Повномасштабне вторгнення рф змінило тематику досліджень українських науковців. У юридичному напрямі пріоритетним стає питання дотримання прав людини та її основних свобод в умовах воєнного стану. Воєнні дії рф, систематичне порушення норм міжнародного гуманітарного права призводять до масових порушень прав цивільного населення, до знищення його майна, позбавлення свободи представниками держави-агресора тощо. Тематика наукових досліджень

---

¹ Report on the Human Rights Situation in Ukraine 1 March 2024 – 31 May 2024 // United Nations Human Rights Office of the High Commissioner : сайт. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2024/24-07-02-ОHCHR-39th-periodic-report-Ukraine.pdf> (дата звернення: 29.07.2024).

правників переважно стосується висвітлення загальних положень забезпечення особистих прав людини в умовах війни. Наукові установи проводять міжнародні, всеукраїнські конференції, круглі столи, присвячені дотриманню прав людини в умовах воєнного стану [3–8].

Але питання дотримання прав цивільних осіб, щодо яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України (далі – цивільні заручники), залишаються поза увагою наукової спільноти.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в розкритті питання дотримання трудових прав цивільних заручників. З урахуванням конкретної мети окреслено такі *завдання*: проаналізувати основні законодавчі акти, які регулюють питання дотримання трудових прав цивільних заручників; визначити стан дотримання трудових прав цивільних заручників, звернути увагу на причини недотримання трудових прав вказаних осіб, намітити шляхи вирішення зазначених проблем.

Наукова новизна дослідження

Комплексно досліджено нормативно-правові акти, в яких врегульовано право на працю цивільних заручників. Спираючись на державні пріоритети щодо гарантування прав громадян, виявлено прогалини в законодавстві, які не дають змогу цивільним заручникам, а також членам їхніх сімей належним чином скористатись правом на працю.

Виклад основного матеріалу

Міжнародне гуманітарне право містить загальний обов'язок сторін збройних конфліктів гуманно поводитися з усіма цивільними особами. Відповідно до п. «b» ч. 1 ст. 3 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни¹ забороняється захоплення заручників. У статті 34 Женевської конвенції також передбачена заборона захоплення заручників, але РФ, попри міжнародні норми, утримує таких осіб у неволі. Таких осіб відповідно до положень Конвенції переважно називають цивільними заручниками. Відповідно до положень п. «c» ч. 2 ст. 75 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій (Протокол I) забороняється взяття заручників представниками як цивільних, так і воєнних органів².

---

¹ Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни : від 12.08.1949 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 29.07.2024).

² Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів

Відповідно до норм Женевської конвенції про поводження з військовополоненими держави зобов'язані на початку збройного конфлікту, а також у випадках окупації заснувати офіційне Довідкове бюро у справах військовополонених, які перебувають під її владою (абз. 1 ст. 122), метою якого є збір та передача міжнародному посереднику інформації про полонених, що перебувають на її території, з метою інформування найближчих родичів (абзаци 2, 4 ст. 122)¹. На виконання зобов'язань України в галузі міжнародного гуманітарного права Кабінетом Міністрів України було визначено підприємство, яке виконує функції Національного інформаційного бюро (далі – НІБ) – Український національний центр розбудови миру², який проводить збір, централізацію та узагальнення інформації про військовополонених, цивільних заручників та депортованих; обмін інформацією з Центральним агентством з розшуку Міжнародного Комітету Червоного Хреста; надає відповіді на запити щодо полонених та депортованих осіб. Зокрема, НІБ веде реєстри мирних (цивільних) заручників, депортованих та примусово переміщених цивільних осіб, щодо яких встановлено факт позбавлення особистої свободи³.

У 2022 році в Україні було також створено Координаційний штаб з питань поводження з військовополоненими (далі – Координаційний штаб) з метою повернення українських воїнів, які потрапили до рук ворога⁴. У лютому 2024 року повноваження Координаційного штабу було розширено⁵. Згідно з останніми змінами Координаційний штаб

(Протокол I) : від 08.06.1977 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 29.07.2024).

¹ Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : від 12.08.1949 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 29.07.2024).

² Про визначення державного підприємства, яке виконує функції Національного інформаційного бюро : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 № 228-р // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2022-р> (дата звернення: 29.07.2024).

³ Що таке НІБ? // Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України : сайт. URL: <https://minre.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/rezultaty-roboty-nib-2022-2023-1.pdf> (дата звернення: 29.07.2024).

⁴ Про утворення Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими : постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 257 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257-2022-п> (дата звернення: 29.07.2024).

⁵ Деякі питання поводження з військовополоненими : постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.2024 № 208 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2024-п> (дата звернення: 29.07.2024).

є тимчасовим допоміжним органом Кабінету Міністрів України, який забезпечує координацію діяльності щодо організації супроводу членів сімей цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії, та осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом.

За даними НІБ, із початком повномасштабного вторгнення рф посилила практику затримань цивільного населення на всіх окупованих територіях без будь-яких конкретних причин. Станом на лютий 2023 року в реєстрі цивільних заручників НІБ по Україні зафіксовано 963 цивільні заручники, але фактична кількість набагато більше, у порівнянні з офіційними даними¹. На офіційному сайті 25 квітня 2024 року місія експертів ОБСЄ оприлюднила Звіт щодо позбавлення РФ свободи цивільного населення України, в якому зазначається про систематичність і цілеспрямованість такого позбавлення. На відміну від військовополонених, нормами міжнародного гуманітарного права не передбачено обміну між цивільними заручниками, тому ми можемо говорити про повернення (звільнення). Повернення цивільних не є системним та переважно відбувається в межах обміну військовополонених через визнання представниками окупаційної влади українських цивільних військовополоненими².

Омбудсман України неодноразово закликав до дотримання норм міжнародного гуманітарного права та негайного повернення цивільних заручників. Так, у 2022 році Омбудсман України звернув увагу на збільшення кількості звернень до інституції від постраждалих унаслідок збройного конфлікту; зазначив, що з'явилися нові категорії заявників: цивільні заручники та військовополонені, жертви катувань, викрадені та депортовані до рф діти. За його словами, останні сім років до українських цивільних заручників рф не допускала жодної міжнародної організації, яка могла б оцінити реальний стан утримання наших громадян, вони не мають доступу до лікарської підтримки та зв'язку з рідними³.

---

¹ НІБ актуалізує дані про цивільних заручників у російському полоні // Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України : офіц. сайт. 22.02.2023. URL: <https://minre.gov.ua/2023/02/22/nib-aktualizuyedani-pro-cyvilnyh-zaruchnykiv-u-rosijskomu-poloni/> (дата звернення: 29.07.2024).

² Звіт про порушення та зловживання міжнародним гуманітарним правом та правами людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані зі свавільним позбавленням Російською Федерацією свободи цивільного населення України // Organization for Security and Co-operation in Europe : офіц. сайт. 25.04.2024. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/568018> (дата звернення: 29.07.2024).

³ Омбудсман: цивільні полонені – найбільш незахищена та вразлива категорія людей, яких взяла в заручники терористична Росія // Омбудсман

У національному законодавстві питання захисту конституційних прав цивільних заручників передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» від 26 січня 2022 року № 2010-IX (далі – Закон № 2010-IX)¹. Жертви насильницьких зникнень відповідно до міжнародних стандартів мають право на компенсацію від держави, згідно зі ст. 19 Декларації про захист усіх осіб від насильницького зникнення: «Жертви актів насильницького зникнення та їхні сім'ї отримують відшкодування і мають право на відповідну компенсацію, включаючи засоби, які забезпечують їм максимально можливу реабілітацію»².

Омбудсманом України в межах парламентського контролю за дотриманням прав людини проводився моніторинг дотримання трудових прав цивільних заручників. Згідно зі ст. 11 Закону № 2010-IX цивільні заручники мають право на:

– збереження місця роботи. Місце роботи (посада) зберігається за цивільним заручником увесь час його перебування в статусі позбавленого особистої свободи представниками РФ, а також протягом шести місяців з дня звільнення для отримання медичної, психологічної реабілітації або санаторно-курортного лікування та інших відновлювальних заходів. Гарантії щодо збереження робочого місця також передбачені ст. 119-1 Кодексу законів про працю України³. При цьому виплата заробітної плати цивільним полоненим законодавством не передбачена. До відомостей Єдиного реєстру осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи, заносяться відомості, зокрема, щодо дати та прийнятого Комісією рішення про

України : офіц. сайт. 18.08.2023. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/ombudsman-civilni-poloneni-najbilsh-nezahishchena-ta-vrazlivakategoriya-lyudej-yakih-vzlyala-v-zaruchniki-terroristichna-rosiya (дата звернення: 29.07.2024).

¹ Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей : Закон України від 26.01.2022 № 2010-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2010-20> (дата звернення: 29.07.2024).

² Резолюція 47/33 Генеральної Асамблеї ООН «Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення» : від 18.12.1992 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_225 (дата звернення: 29.07.2024).

³ Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 29.07.2024).

встановлення факту позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, а також інформація про дату початку строку позбавлення особи особистої свободи, а в разі звільнення особи з місць несвободи – дату її звільнення¹. Але отримання інформації про дату початку позбавлення особистої свободи може бути розтягнуто на роки. Роботодавець може звільнити працівника, наприклад, через його відсутність на роботі та без надання інформації про причини такої відсутності понад чотири місяці поспіль. У такому разі немає механізму поновлення на роботі та зарахування страхового стажу працівнику, який отримав статус цивільного заручника;

– зарахування страхового стажу. До страхового стажу працівника зараховується фактичний строк позбавлення особистої свободи. Відповідно до п. 15 ст. 11 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»² загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню підлягають громадяни України, щодо яких згідно із Законом № 2010-IX встановлено факт позбавлення свободи агресором. В абзаці 5 п. 9-8 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»³ встановлено, що за таких осіб за весь період позбавлення особистої свободи та протягом шести місяців після їх звільнення сплачується єдиний внесок за рахунок коштів Державного бюджету України згідно з порядком, встановленим Кабінетом Міністрів України.

Результати моніторингу свідчать, що Законом № 2010-IX не визначено платника єдиного внеску за цивільних заручників. Для усунення цієї прогалини Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради України був внесений законопроект, яким передбачено, що за осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, платником єдиного внеску

---

¹ Порядок створення, ведення, доступу до відомостей Єдиного реєстру осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 15.11.2022 № 1281 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1281-2022-п> (дата звернення: 29.07.2024).

² Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 29.07.2024).

³ Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> (дата звернення: 29.07.2024).

виступає центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері соціального захисту населення¹;

– працевлаштування. Цивільним заручникам після їх звільнення в разі необхідності їх перепідготовки, підвищення кваліфікації, отримання освіти для підтримання конкурентоспроможності на ринку праці надається право на одноразове отримання ваучера, порядок видачі якого встановлено Кабінетом Міністрів України². Для отримання ваучера необхідно звернутись до будь-якого територіального відділення Державного центру зайнятості. Навчання можливе за 124 професіями та спеціальностями. У 2023 році було видано два ваучери колишнім цивільним заручникам.

Згідно зі ст. 17 Закону № 2010-IX внесені зміни до трудового законодавства, якими передбачено право на відпустку. Так, п. 6-1 ч. 1 ст. 82 Кодексу законів про працю України та п. 6-1 ч. 1 ст. 9 Закону України «Про відпустки»³ встановлено, що цивільному заручнику факт позбавлення свободи зараховується до стажу роботи, що дає право на щорічну основну відпустку, а також це є підставою для перенесення або продовження такої відпустки.

Проблема цивільних заручників під час повномасштабного вторгнення тісно пов'язана з проблемою цивільних осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (далі – безвісти зниклі), оскільки одна категорія може переходити в іншу: ті, хто вважався безвісти зниклим, можуть виявитися загиблими чи перебувати в заручниках; доля цивільного заручника може змінитися на невизначений стан тощо. Цивільні заручники можуть загинути під час ув'язнення, тіла померлих зникнути, а отже, доля таких осіб може залишатись невідомою для їхніх родичів та України.

Міжнародними правовими нормами передбачено захист фізичних осіб незалежно від того, чи є такі особи цивільними або

---

¹ Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України : від 25.03.2024 № 11122 / ініціатор Д. А. Шмигаль // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43905> (дата звернення: 29.07.2024).

² Про затвердження Порядку видачі ваучерів для підтримання конкурентоспроможності деяких категорій громадян на ринку праці : постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2013 № 207 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/207-2013-p> (дата звернення: 29.07.2024).

³ Про відпустки : Закон України від 15.11.1996 № 504/96-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-вр> (дата звернення: 29.07.2024).

військовослужбовцями. Міжнародними стандартами не виокремлюється обсяг соціально-економічних прав цивільних заручників та безвісти зниклих. Зауважимо, що рівень передбачених українським законодавством трудових прав для таких осіб відрізняється. Так, за безвісти зниклими цивільними працівниками зберігаються місце роботи та посада, а за цивільним, які виконують функції держави, виплачується також середня заробітна плата [9].

Доцільно для цивільних заручників та безвісти зниклих передбачити однакові гарантії права на працю. З одного боку, маємо різний правовий статус таких осіб, а з другого – однакову невизначеність становища таких осіб і однакові труднощі соціального та економічного характеру для їхніх сімей. Таку ж думку має й низка громадських організацій. Так, юристи правозахисної групи «Січ» наводять приклади викрадення працівників (державних службовців) з робочих місць представниками рф. Подальша доля таких затриманих є невідомою, а їхні сім'ї стикаються з фінансовими труднощами, неможливістю отримати зарплату безвісти зниклих¹.

Виходячи з вищезазначеного, логічно передбачити для безвісти зниклих та цивільних заручників виплату заробітної плати й зарахування страхового стажу, а для їхніх сімей – можливість отримувати заробітну плату або хоча б її частину. За висновками міжнародних експертів, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права з прав людини для тих, хто був свавільно позбавлений волі, передбачено «право потерпілого та його родичів на ефективний захист порушеного права, включаючи припинення порушень, реституцію, компенсацію, реабілітацію, сатисфакцію та гарантії неповторення»².

Також відсутній механізм переходу від статусу безвісти зниклого до цивільного заручника або навпаки, що може впливати на рівень трудових прав зазначених осіб. Зараз реєстрацію цивільних заручників та безвісти зниклих здійснюють різні центральні органи виконавчої влади. Забезпечення соціального та правового захисту цивільних заручників та членів їхніх сімей відповідно до ст. 6 Закону

---

¹ Що не так з трудовими правами зниклих безвісти та цивільних заручників // Правозахисника група «Січ» : сайт. 25.08.2023. URL: <https://sich-pravo.org/shcho-ne-tak-z-trudovymy-pravamy-znyklykh-bezvisty-ta-tsyvilnykh-zaruchnykiv/> (дата звернення: 29.07.2024).

² Звіт про порушення та зловживання міжнародним гуманітарним правом та правами людини, воєнні злочини та злочини проти людяності, пов'язані зі свавільним позбавленням Російською Федерацією свободи цивільного населення України // Organization for Security and Co-operation in Europe : офіц. сайт. 25.04.20224. URL: <https://www.osce.org/uk/odihr/568018> (дата звернення: 29.07.2024).

№ 2010-IX покладається на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань тимчасово окупованих територій України. Таким органом сьогодні є Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, яке систематизує інформацію про факти порушення прав цивільних заручників на тимчасово окупованій території; координує здійснення заходів щодо захисту й забезпечення прав та інтересів цивільних заручників, а також членів їхніх сімей; сприяє їх соціальному забезпеченню¹. Відповідно до Положення про Міністерство внутрішніх справ України² МВС України забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права з питань координації розшуку зниклих безвісти та вирішення інших питань відповідно до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин». Ведення реєстрів різними органами влади ускладнює взаємний обмін інформацією щодо цивільних заручників та безвісти зниклих.

У системі органів центральної виконавчої влади відсутній орган, який є відповідальним за пошук та повернення цивільних заручників. Хоча, як зазначалось нами вище, затримання цивільних заборонено, але необхідно виходити з реалій сьогодення, зважаючи на недотримання рф положень міжнародного гуманітарного права.

Зауважимо, що 15 листопада 2022 року під час Саміту лідерів G20 в Індонезії Президентом України була презентована Формула миру, яка складається з 10 пунктів. Омбудсман України відповідає за пункт 4 «Звільнення полонених і депортованих осіб», метою якого є розробка механізму звільнення цивільних заручників та повернення всіх громадян на підконтрольну Україні територію: депортованих та примусово переміщених дітей, цивільних заручників та військовополонених. У лютому 2024 року відбулась перша зустріч Міжнародної платформи за звільнення незаконно утримуваних рф цивільних осіб, на якій Омбудсман України під час свого виступу акцентував, що Україна має відійти від терміна «цивільні заручники», оскільки всі цивільні громадяни, яких незаконно засуджено або затримано, є жертвами насильницьких зникнень, і вони підпадають під захист

---

¹ Положення про Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 № 376 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2016-п> (дата звернення: 29.07.2024).

² Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 878 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-п> (дата звернення: 29.07.2024).

Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень¹. Під головуванням Омбудсман України 5 серпня 2024 року відбулась друга частина зустрічі Робочої групи пункту 4 Формули миру, на якій обговорювався механізм тиску на рф задля припинення практики катувань та жорстокого поводження з українськими військовополоненими й незаконного утримання цивільних як на території рф, так і на тимчасово окупованих територіях України. До засідання долучилося 36 учасників, серед яких були представники різних країн та міжнародних організацій, зокрема ООН, ЮНІСЕФ, МКЧХ, ОБСЄ та ЄС².

Висновки

Моніторинг додержання трудових прав цивільних заручників свідчить про низку проблем, які не дають повною мірою їх реалізувати щодо осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії. Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни забороняється захоплення заручників. Недотримання принципів міжнародного гуманітарного права представниками рф призводить до неможливості забезпечити захист цивільних заручників відповідно до міжнародних стандартів через неврегульованість цього питання. Адже росія, порушуючи міжнародні норми, утримує таких осіб у неволі, не повідомляє про затримання цивільних осіб, не надає їм відповідного статусу. Внаслідок цього затримана особа не може оскаржити своє затримання, не має можливості повідомити про нього. Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права не передбачено обмін між цивільними заручниками, тому в цьому контексті доречно говорити про повернення (звільнення). Повернення цивільних не є системним та переважно відбувається в межах обміну з військовополоненими через визнання представниками окупаційної влади українських цивільних військовополоненими. Жертви насильницьких зникнень відповідно до міжнародних норм мають право на компенсацію від держави, що забезпечує їм максимально можливу реабілітацію.

---

¹ Перша зустріч Міжнародної платформи за звільнення незаконно утримуваних Російською Федерацією цивільних осіб // Омбудсман України : офіц. сайт. 26.02.2024. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/persha-zustrich-mizhnarodnoyi-platforni-za-zvilnennya-nezakonno-utrimuvanih-rosijskoju-federacijeyu-civilnih-osib (дата звернення: 29.07.2024).

² Друга частина зустрічі Робочої групи пункту 4 Формули миру: скоординована робота – шлях до повернення українських громадян // Омбудсман України : офіц. сайт. 05.08.2024. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/druga-chastina-zustrichi-robochoyi-grupi-punktu-4-formuli-miruskoordinovana-robot-shlyah-do-povernennya-ukrayinskih-gromadyan (дата звернення: 29.07.2024).

Питання захисту конституційних прав цивільних заручників передбачені Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей». Щодо дотримання трудових прав цивільних заручників, то такі особи мають право на збереження місця роботи, але виплата заробітної плати законодавством не передбачена. Цивільним заручникам передбачено зарахування страхового стажу, який впливає на соціальні гарантії та в подальшому на рівень пенсійного забезпечення. Але через невизначеність платника єдиного внеску за цивільних заручників таке зарахування не проводиться. Позбавлення працівника особистої свободи зараховується до стажу роботи, що дає право на щорічну основну відпустку. Для цивільних заручників передбачено право на отримання ваучера з метою перепідготовки, отримання освіти за професіями. У 2023 році було видано два ваучери особам, щодо яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

Проблема цивільних заручників тісно пов'язана з проблемою безвісти зниклих, оскільки одна категорія може переходити в іншу: ті, хто вважався безвісти зниклими, можуть виявитися загиблими чи перебувати в заручниках, а доля цивільного заручника може змінитися на невизначений стан тощо. Міжнародними нормами не виокремлюється обсяг соціально-економічних прав цивільних заручників та безвісти зниклих. За зниклими безвісти зберігаються місце роботи та посада, а за цивільними, які виконують функції держави, виплачується також середня заробітна плата. Доцільно передбачити для безвісти зниклих та цивільних заручників виплату заробітної плати й зарахування страхового стажу, а для їхніх сімей можливість отримувати заробітну плату або хоча б її частину.

Список бібліографічних посилань: 1. Кузьменко Ю., Куренкова О. Лубінець: РФ тримає в полоні 28 тисяч цивільних. Незабаром буде нова міжнародна домовленість щодо їх звільнення // Суспільне новини : сайт. 25.02.2024. URL: <https://suspilne.media/692282-lubinec-rf-trimae-v-poloni-28-tisac-civilnih-nezabarom-bude-nova-miznarodna-domovlenist-sodo-cogo/> (дата звернення: 29.07.2024). 2. Bilkova V., Steinerte E. The Moscow Mechanism Expert Report: On the Arbitrary Deprivation of Liberty of Ukrainian Civilians by the Russian Federation // EJIL:Talk! Blog of the European Journal of International Law : сайт. 23.05.2024. URL: <https://www.ejiltalk.org/the-moscow-mechanism-expert-report-on-the-arbitrary-deprivation-of-liberty-of-ukrainian-civilians-by-the-russian-federation/> (дата звернення: 29.07.2024). 3. Актуальні виклики адміністративної реформи в Україні в умовах воєнного стану : зб. тез доп. та повідом. за матеріалами круглого столу (м. Харків, 30 черв.

2022 р.) / редкол.: Д. В. Лученко, Т. О. Коломоєць, Ю. П. Битяк, М. І. Белікова, Д. С. Кремова ; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування НАПрН України. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2022. 104 с.

4. Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації : тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 черв. 2022 р.) / відп. за вип. Д. В. Лученко. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2022. 184 с.

5. Публічна служба: вектори реформування в умовах воєнного стану : зб. наук. матеріалів Всеукр. наук.-практ. круглого столу з нагоди Дня державної служби (м. Харків, 21 черв. 2024 р.) / ред. кол.: Д. В. Лученко, С. А. Федчишин, М. С. Ковтун, В. О. Спасенко. Харків : Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2024. 268 с.

6. Правнична наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану / редкол.: В. А. Журавель, Н. С. Кузнецова, О. М. Бандурка та ін. Харків : Право, 2023. 902 с.

7. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період : матеріали наук. семінару (м. Львів, 23 черв. 2023 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львів. лаб. прав людини і громадянина НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування НАПрН України ; упоряд.: Д. Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів : ЛьвДУВС, 2023. 253 с.

8. Конституція України в період війни та післявоєнного відновлення : матеріали Міжнар. наук. конф. з нагоди Дня Конституції України (м. Київ, 23 черв. 2023 р.) / редкол.: О. Васильченко, О. Лотюк ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2023, 126 с.

9. Іванов Ю. Ф., Іванова М. В. Моніторинг Омбудсмана України за додержанням трудових прав цивільних осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2 (105), ч. 2. С. 61–73. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.30>.

Надійшла до редколегії 08.08.2024

Прийнята до опублікування 18.09.2024

Ivanov Yu. F., Ivanova M. V. Observance of the labour rights of persons who have been deprived of their personal liberty as a result of armed aggression

Based on the monitoring of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, the article reveals the state of observance of labour rights of civilian hostages. The article identifies problematic issues that obstruct the realisation of these rights of persons who have been deprived of their personal liberty as a result of armed aggression. It is noted that the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War prohibits the taking of hostages. Failure to comply with the principles of international humanitarian law by representatives of the Russian Federation leads to the inability to ensure the protection of civilian hostages in accordance with international norms due to the unresolved nature of this issue. The Russian Federation, despite international norms, keeps such persons in captivity, does

not notify them of their detention, does not provide them with the appropriate status, as a result of which the detained person cannot appeal against his or her detention, has no opportunity to report it.

According to international standards, victims of enforced disappearances have the right to compensation from the state, which provides them with the maximum possible rehabilitation. It is noted that the protection of the constitutional rights of civilian hostages is provided for by the Law of Ukraine “On Social and Legal Protection of Persons in respect of whom the deprivation of personal liberty as a result of armed aggression against Ukraine and members of their families has been established”.

In addition, it is noted that civilian hostages have the right to keep their jobs, but the law does not provide for the payment of wages. The article establishes that it is impossible to properly exercise the labour rights of employees who have become civilian hostages guaranteed by the Constitution of Ukraine. The emphasis is placed on the legislative gaps that do not allow civilian hostages to exercise the guaranteed right to credit their insurance period. The article provides for the crediting of insurance periods to civilian hostages, which affects social guarantees and, subsequently, the level of pension provision. Due to the uncertainty of the payer of the unified social contribution, such credit is not given for persons in respect of whom the deprivation of personal liberty as a result of armed aggression against Ukraine has been established. Deprivation of personal liberty is the basis for postponement or extension of annual leave and is also included in the length of service that gives the right to annual basic leave. Civilian hostages are additionally entitled to a one-time voucher to maintain their competitiveness in the labour market through retraining, specialisation, advanced training, and education in professions and specialities for priority economic activities. It is found that the problem of civilian hostages is closely related to the problem of missing persons. It is proved that there is a need to expand the labour rights of civilian hostages by guaranteeing the payment of wages.

Key words: constitutional rights, Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights, Ombudsman, international humanitarian law, civilian hostages, labour rights, employees.

